

Овчієва Леся Петрівна,
старший викладач кафедри сценічної мови.
Київський національний університет театру, кіно
і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, Київ

Овчиева Леся Петровна,
старший педагог кафедри сценической речи.
Киевский национальный университет театра, кино
и телевидения имени И. К. Карпенко-Карого, Киев

Lesia Ovchieva,
Senior Lecturer of Stage Language Department. Kyiv
National I. K. Karpenko-Karyi Theatre,
Cinema and Television University, Kyiv.

ЛЮБОВ ЛІНИЦЬКА — АКТРИСА ТЕАТРУ І. К.КАРПЕНКА-КАРОГО (До 175-річчя від дня народження І. К. Карпенка-Карого)

Анотація. У статті розглянуто багаторічну спільну діяльність одного з корифеїв українського театру — драматурга, актора, режисера, організатора театральної справи і театального педагога Івана Карпенка-Карого з актрисою Любов'ю Ліницькою, яка понад 18 років працювала у трупі братів Тобілевичів — П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого. Вона належить до другої хвилі корифеїв українського класичного театру. Вперше зроблено спробу реконструювати основні ролі Л. Ліницької у п'єсах І. Карпенка-Карого і визначити спільність їхніх мистецьких поглядів, що збагачували успіх не лише їхньої трупи, а й усієї української театральної культури.

Ключові слова: український професіональний театр, драматургія, акторське мистецтво, режисура, сценічний образ.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Актуальність питання визначається недостатнім станом дослідження творчого шляху і мистецької діяльності видатної української артистки кінця XIX — поч. XX ст. Любові Павлівни Ліницької, яка належить до другої хвилі корифеїв українського класичного театру. Особливий період діяльності Л. Ліницької припав на 1891–1909 рр., час багатолітньої роботи в одній із найвизначніших труп братів Тобілевичів — П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого. Плідна праця артистки над виконанням ролей у п'єсах І. Тобілевича остаточно сформувала артистичну індивідуальність мисткині. Адже І. Карпенко-Карий як талановитий драматург, блискучий актор і непересічний режисер мав важливий вплив на зростання таланту Л. Ліницької і тому навіть деякі ролі у своїх п'єсах рекомендував артистці персонально взяти до виконання. Внаслідок тісної співпраці цих професійних майстрів сцени, за активного втручання

досвідченого режисера-педагога П. Саксаганського та за участі акторського ансамблю трупи формувалася національна театральна школа, що зберігає свою цінність для акторського мистецтва і нині та потребує ретельного дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Театрознавчих досліджень у питанні вивчення сценічної історії драматургії І. К. Карпенка-Карого сьогодні надто мало. Праці, присвячені життєвому і творчому шляху видатного митця театру мають переважно літературознавчий і філологічний характер. До них можемо зарахувати дослідження Л. Стеценка — «І. Карпенко-Карий (І. Тобілевич)», 1957; Л. Дем'янівської — «Іван Карпенко-Карий (Іван Тобілевич). Життя і творчість». (1995). З праць, що побіжно засвідчують сценічну долю п'єс І. Карпенка-Карого, можна назвати монографію С. Дмитрієва «Марія Заньковецька» (1955) та В. Василька «Спогади про Л. Ліницьку» (1967). Тому основними матеріалами, якими по-

слугоувалася авторка, стали ті, що зберігаються у Музеї театрального, музичного та кіномистецтва України, у Центральному державному архіви-музеї літератури і мистецтва України, а також спогади митців, — сучасників Любові Ліницької, архівні афіші, програми і фотографії. Більша частина інформації взята із преси губерній і міст, де гастролювала трупа братів Тобілевичів — Київ, Харків, Одеса, Єлисаветград (сьогодні Кропивницький), Мінськ, Варшава та інших. Переважна кількість зібраних матеріалів вводиться в науковий обіг уперше. Цінним орієнтиром у роботі став «Літопис життя і творчості І. Карпенка-Карого», укладений Оленою Цибаньовою і виданий у 1967 році.

Метою статті є спроба охарактеризувати маловідомий аспект співпраці видатного театрального діяча І. Карпенка-Карого з талановитою актрисою Л. Ліницькою, що базувалася на спільності їхніх мистецьких поглядів на суспільно-просвітницькому значенні мистецтва театру.

Виклад основного матеріалу. Іван Карпович Тобілевич (І. Карпенко-Карий; 1845–1907), чие 175-річчя від дня народження відзначила громадськість незалежної України (2020 р.), — видатний український драматург, талановитий актор, режисер і театральний педагог. Його творчість посідає одне з найвизначніших місць в українській класичній драматургії та в історії українського театру другої половини XIX і перших років XX століть. Недаремно І. Франко називав його одним «із батьків новочасного українського театру» та «визначним артистом», чие ім'я слід поставити в один ряд з іменами найталановитіших людей театрального світу.

Разом із своїми видатними сучасниками — М. Кропивницьким, М. Старицьким, М. Садовським, П. Саксаганським, М. Заньковецькою — І. Карпенко-Карий був творцем українського народно-демократичного театру, невмируща сила творчості цих діячів полягала в органічному зв'язку їхнього сценічного мистецтва з життям народу, а визначальною творчо-естетичною ознакою їхньої діяльності було те, що вони створювали свої трупи як єдиний організм і сповідували у них методику колективної праці та акторсько-творчого ансамблю. І. Карпенко-Карий перед цим театром мав величезні заслуги, адже він був талановитим вихователем театральної молоді, справжнім педагогом, який виводив на шлях сценічної творчості чималу кількість акторських особистостей, зокрема молоду і талановиту Любов Ліницьку.

Творчий шлях і акторська діяльність видатної української артистки Любові Павлівни Ліницької

припадає також на кінець XIX і початок XX ст. Вона належить до другої хвилі корифеїв українського класичного театру. Її вчителями були М. Кропивницький, М. Старицький, П. Саксаганський та І. Карпенко-Карий. У багатьох виставах вона грала разом з М. Садовським і М. Заньковецькою, виконуючи ті ж самі ролі, що й легенда української сцени Марія Заньковецька, але ніколи не намагалася копіювати свою геніальну попередницю.

Потяг до театру у Л. Ліницької з'явився ще під час навчання у Харківській гімназії, коли вона жила в родині відомого українського поета і драматурга Володимира Александрова (1825–1894), автора п'єс «За Немань іду» та «Не ходи, Грицю, на вечорниці», що виставлялися багатьма театральними колективами і аматорськими гуртками, зокрема й у домашньому театрі В. Александрова, у яких брала участь і гімназистка Любов Ліницька.

Після закінчення гімназії молода вчителька робить дві спроби вступити до трупи М. Кропивницького, але щоразу у цьому їй було відмовлено.

Перші скупі відомості про вступ Л. Ліницької до мандрівної російсько-української трупи маловідомого антрепренера і актора Муравйова-Михайлова стосуються сезону 1887/1888 рр., коли вона під прізвищем свого чоловіка — актора Івана Онікійовича Загорського (не плутати з актором Іваном Васильовичем Загорським) грала в м. Маріуполі. У сезоні 1888/1889 рр. обоє Загорських працюють у російсько-українській трупі якогось Шаповалова спочатку в м. Єйськ, а потім знов у Маріуполі. Дізнавшись, що М. Кропивницький добирає персонал до своєї нової трупи, яка розпочала свої виступи у грудні 1888 р., Л. Ліницька робить третю спробу вступити до трупи М. Кропивницького. Цього разу їй прийняли разом з чоловіком — І. О. Загорським. Дебют Л. Ліницької стався в Єлисаветграді 16 квітня 1889 р. в ролі Наталки в «Наталці Полтавці» І. Котляревського під прізвищем Загорська. Але з травня того самого року вона повертається до свого дівочого прізвища. М. Кропивницький доручає Л. Ліницькій ролі Галі в «Назарі Стодолі» Т. Шевченка, Одарки і Оксани у власних п'єсах «Дай серцеві волю, заведе у неволю» і «Доки сонце зійде, роса очі виїсть».

Після проходження дворічної школи-стажування у трупі М. Кропивницького, де сповідувались реалістичні театральні традиції І. Котляревського та Т. Шевченка і де відбулося перше визнання артистки-початківця, Л. Ліницьку

у 1891 р. запросили до трупи П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого. Для дебюту молодої артистки було визначено непрості ролі: Катрі з «Не судилось» М. Старицького, Олени з «Глитай, або ж Павук» М. Кропивницького і Софії з «Безталанної» І. Тобілевича. Звідтоді почалася плідна співпраця Л. Ліницької з актором і драматургом І. Карпенком-Карим.

У березні того ж року, в розквіті творчих сил, помирає молода талановита артистка М. Садовська-Барілотті, вона ж драматична героїня трупи. У колективі гостро постало питання: «Що ж тепер буде? Де знайти іншу артистку такого рівня на центральні ролі?» Проте, як свідчать спогади учасниці трупи С. Тобілевич,

питання розв'язалось більш-менш вдало: бо ще з початку хвороби нашої дорогої Маші до нас у трупу приїхала на час своєї відпустки дуже талановита артистка Любов Павлівна Ліницька <...> після зимового сезону вона воліла замість відпочинку побути ще й у нашій трупі, щоб дечого, як казала, повчитись. Адже ж брати Тобілевичі вже встигли зажити собі слави серед акторів, а Любов Павлівна глибоко цікавилась театральною справою і сценічним мистецтвом. Отже вона ще раніше написала відповідного листа Панасові Карповичу, а той, не вагаючись, відповів їй, щоб приїздила. (Тобілевич С., 1957, с. 311)

У трупі Л. Ліницьку прийняли радісно, і, як кажуть, з її появою всі зітхнули полегшено. Адже мати у трупі таку артистку, як Любов Павлівна, було великим ділом. Приїзд Ліницької врятував нас від репертуарної катастрофи <...> Скажу тільки, що працювала вона над собою наполегливо, присвячуючи весь свій час ролям і театрові. На репетиціях Ліницька ніколи не давала повного голосу і проказувала слова ролі нашвидку, без усякої інтонації. Але Панас Карпович знав, що на спектаклі вона заговорить так, як треба. (Тобілевич С., 1957, с. 317)

Одразу, другого дня по приїзді, Л. Ліницька змушена була грати роль Катрі з «Не судилось», на третій день — Саші з «Світової речі», а ще через день — Олени з «Глитай, або ж Павук»; далі пішли одна за одною ролі — Пракседи у «Гоцулах», Тетяни у «Бондарівні», а через дванадцять днів після прибуття у трупу, 17 лютого 1891 року, вона зіграла роль Софії у «Безталанній» І. Тобілевича. Слід звернути увагу й на те, що їй довелося виступати перед одеситами невдовзі після блискучих виступів незрівнянної М. Заньковецької. Та не була б то Одеса, якби вже в перших рецензіях не з'явилися порівняльні характеристики

гри двох сценічних майстрів. У газеті «Новоросійський телеграф» (1891) під криптонімом Е. Ф. був надрукований відгук про гру дебютантки:

Добродійка Ліницька з першої появи на сцені «Русского театра» звернула на себе увагу. Її порівнюють із Заньковецькою, і не без підстав: артистка володіє багатьма сценічними даними, що нагадують колишню любимицю одеської публіки. Гра добродійки Ліницької вирізняється щирістю, задушевністю і теплою, які полонять глядачів. Незважаючи на те, що їй довелося уперше виступати у п'єсі «Безталанна», вона відмінно впоралась зі складною роллю Софії. (Е.Ф., с. 4.)

Це велике щастя, що Л. Ліницька потрапила у прекрасно зіграний акторський ансамбль вистави. Рецензент газети «Одесские новости» (1891) навіть вагався, кому з виконавців основних ролей у виставі віддати першість:

Поставлена драма І. Карпенка-Карого «Безталанна» пройшла з великим успіхом — ми утруднюємось, кому віддати пальму першості: чи добродійці Ліницькій, яка артистично виконала важку роль безталанної Софії і з успіхом замінила всім пам'ятну одеситам покійну добродійку Садовську, чи добродію Саксаганському, який так незрівнянно художньо виконав роль чесного, але безхарактерного Гната і який викликав гучне ствердження; чи добродійці Тобілевич, яка так майстерно відтворила роль сварливої баби і кожен вихід якої супроводжується аплодисментами; чи добродію Карпенку-Карому, якого публіка зустріла тривалими рукоплесканнями, який так просто і правдиво зіграв роль старого чоловіка, москаля Івана. (Т.Р., с. 4)

Ґрунтовні спогади про виконання Л. Ліницькою ролі Софії залишив тодішній актор трупи П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого, а пізніше народний артист УРСР Г. Маринич, який писав: «Хто хоч раз бачив у п'єсі “Безталанна” Ліницьку у ролі Софії, а Саксаганського у ролі Гната, то залишить у пам'яті згадку про них на все життя. Це була така пара виконавців, якої у жодній трупі не було».

У виконанні цих майстрів сцени у виставі не було жодної прохідної сцени. Епізоди були правдивими і переконливими як у ліричних, так і в драматичних сценах. Особливо вражав фінал, де Ліницька доходила до високої міри драматизму. Осатанілий Гнат входить у хату, кидає палицю — «О кляте серце ... За що я так тяжко знущався над нею? Від цього часу рука моя відсохне, ніж я вдарю Софію, хоч соломинкою». Так закінчувалось сценічне життя Софії-Ліницької.

Любов Павлівна майстерно створила цей складний образ нещасної жінки. У I дії — негідна наївність молоденької дівчини, у III дії — іскрометна веселість закоханої жінки, у IV дії — велика турбота хворістю Гната, а в V дії — увесь комплекс тяжких душевних переживань та розчарувань у любові Гната, і все це доводить нещасну Софію до екстазу божевілля. Усі ці зміни у характері Софії Любов Павлівна відтворила переконливо і правдиво. (Маринич, с. 6)

Анонімний рецензент газети «Одесский вестник», даючи професійну характеристику гри Л. Ліницької у ролі Софії, зауважив і загальний висновок діяльності артистки на перспективу:

Нам здається, що після цього спектаклю, в якому роль Софії можна вважати однією з найскладніших жіночих ролей у малоросійському репертуарі, за добродійкою Ліницькою встановлена репутація талановитої багатообіцяючої артистки. (1981, февраль 19, с. 3)

З 1891 р. роль Софії з п'єси І. Тобілевича ще надовго зберігатиметься у сценічному активі Любові Ліницької. У 1909 р. Ліницька запрошена до Першого українського стаціонарного театру М. Садовського на ролі М. Заньковецької, і в її творчому надбанні живе ще образ безталанної Софії. Рецензент газети «Киевская мысль», відомий журналіст і критик Всеволод Чаговець, досить яскраво оцінив образ Софії, зіграний Ліницькою:

Вже перший спектакль показав, що в особі добродійки Ліницької трупа набула артистичну силу з надзвичайно виразним, чисто драматичним обдаруванням. Тут — повна гама жіночої долі в лещатах селянського домострою: від першого цнотливого «кохаю» — до останнього озлобленого «уб'ю». Тут трепіт першого побачення, до одуріння тривожна радість очікування материнства і знищувальна язва зради, і гнітюча журба під ярмом свекрухи, одним словом — життя таке, яке склалося силами непробудного темного села <...> Цю жінку страдницю — страдницю і в radoшах, і в прикрошах — відтворила добродійка Ліницька з великою майстерністю і натхненням. Тут, мабуть, відіграв свою роль і той особливий трепіт, що природно полонить артистку, яка вперше виступає на підмостках, на яких ще недавно стояла така незрівнянна артистична сила, як добродійка Заньковецька. І цей трепіт надихав весь характер священної дії і того благоговіння, які роблять мистецтво чистим і натхненним... Це дуже добре, що у добродійки Ліницької є такий трепіт, його оцінила аудиторія, спочатку, здавалося, сувора, обережна, але вже до кінця третьої дії —

переможена, захоплена хвилею натхнення. (1909, сентябрь 19, с. 3)

Архівні матеріали та преса свідчать, що Л. Ліницька більше двадцяти років не розлучалась із цією складною роллю безталанної. Навіть після того як були вже зіграні нею улюблені ролі — Ази («Циганка Аза»), Олесі («Олеся»), Анни («Украдене щастя»), Тетяни («Бондарівна»), Марусі Богуславки («Маруся Богуславка»), — образ Софії все одно не полишав творчої уяви артистки. Так, у замітці про особливості творчих можливостей акторки зауважувалося, що

роль Софії проникливо виконувала добродійка Ліницька. Артистка виявила всю широту свого обдарування. Її образ насичений не менш глибоким драматизмом, але і поетично-ніжний, наївно-простодушний та довірливо-відкритий, що входить у сферу творчого захоплення артистки. (*Киевский театральный курьер*, 1911, ноябрь 11, с. 8)

Перебування Л. Ліницької в атмосфері п'єси «Безталанна» мало своє яскраве продовження, адже, починаючи з сезону 1896/1897 рр., вона не менш талановито виконувала роль Варки, що за змістом була абсолютно протилежною до характеру постаті Софії. Важливо, що роль Варки актриса грала з благословення самого автора І. Карпенка-Карого. Про це ми дізнаємось з листа Л. Ліницької до своєї сестри Н. Яроцької, де говориться про те, що «після однієї з вистав “Безталанної”» (нагадаємо, що І. Карпенко-Карий як актор постійно виконував роль батька Софії — Івана) драматург зробив цікаву пропозицію артистці:

У «Безталанній» Вам, Любов Павлівна, потрібно грати роль Варки, а не Софії. Хоча Софія і вважається роллю примадонни. Але її роль пасивна, а Варка — порох. Варка робить погоду, а не Софія. Варка сильної волі, глибокої душі. Я назвав би п'єсу «Біс», де вона повинна боротись. Зіграти цю роль правильно разом з Панасом Карповичем — він Гнат — можете зараз Ви. Грайте, боріться за Варчине щастя! Разом із Панасом Карповичем. Ви покажете неповторну виставу, а я скажу вам обом — Спасибі. (Волошин, с. 4)

Як підтверджують факти, пророкування великого драматурга збулося: невдовзі Л. Ліницька таки успішно зіграла роль Варки. В історії українського театру випадок унікальний, адже з одними і тими партнерами виконувалося дві зовсім протилежні за природою характеру ролі — це сценічний подвиг. Софію драматург вивів поетичною з невідомою довірливістю, широчу, з дівочою наївністю, душевною красою і з м'яким характером.

Вона земна жінка, щаслива з любові Гната, приїзду батька, майбутнього материнства, невістка, що покірливо зносить свекрушину лайку. Повна противага їй Варка — надзвичайно жвава, палка, з підвищеною енергією і чуттєвістю. Звичайно, що з подібними творчими завданнями могла впоратись лише така актриса, як Л. Ліницька, талант якої формувався від сприймання самої природи, від природи душі і чуттєвості нервів.

У гордої натури Варки–Ліницької задумано — зроблено. — «Не буду мучитись, не діждеш! Буду кепкувати над тобою, сміятись! Боже, Боже, дай мені сили, дай мені сміх і радість, поможи мені помститися над моїм ворогом!.. Мерщій, мерщій би старости! ... весілля! Щоб Гнат бачив, що я весела і не журюсь! Я вже тебе забула, ненавиджу, ти мені осоружний, ти вийняв сам із грудей моїх те серце, що тебе любило, — тепер тут пусто, а в пустці місце знайдеться й Степанові...» Тут Л. Ліницька промовляла горді слова без сльозливості й каяття, у цьому короткому монолозі Ліницька виявляла Варчину гордість, жагучу жадобу помсти й демонічність злості й бурхливих пристрастей.

З часом відбувається важлива подія поза сценою. Степана забирають до війська, а Варка без чоловіка стає вільною. Якщо Гнат щасливий у сімейному житті з Софією і призабув Варку, то Варка не забула Гната. Тому Варці–Ліницькій обов'язково потрібно побачитися з Гнатом, їй конче потрібно з'ясувати, як Гнат ставиться до неї тепер, чи варто починати за нього несамовиту битву. Під час зустрічі героїв у Гната внаслідок Варчиних згадок про колишнє милування спалахує почуття сильного кохання. Ця сцена стала у виставі головною подією, з якої починається нова драма, розгортається реалістично-психологічний трикутник: Варка–Гнат–Софія. Цю сцену виконавці ролей Гнат (П. Саксаганський) і Варка (Л. Ліницька) проводили як діалог-двобій двох провідних сил — двох палких натур. Обое одружені, але не перестали кохати одне одного. Про цей дуєт виконавців визначний діяч театру, очевидець В. Василько згадував:

Варка–Ліницька в цій сцені залишається хоч і нещасна, але не хоче показати цього Гнатові і удає тут горду і незалежну давню Варку. Вона у цій сцені і не була доступною («ти не для одного — ти для всіх») — вона боролась за своє щастя як уміла. Знаменита у сцені фінальна фраза актриси: «Приходь до мене! Я сама», — і досі звучить у мене у вухах. Скільки у ній глибини й експресії. (Василько, 1957, с. 119–120)

Митець згадує, що

Любов Павлівна говорила цю репліку на шепіт, але цей шепіт було чути в останньому ряді гальорки. Жодна з актрис не вмiла сказати цю фразу з таким глибоким змістом і так майстерно, як це робила Ліницька. Деякі актриси промовляли її вульгарно, прямолінійно, підморгуючи Гнатові, і це виходило банально і поверхово. (Василько, 1957, с. 120)

Гнатові важко протистояти спокусі, кохання, що знову прокинулось у ньому, але він ще бореться з цією недугою і з острахом проганяє думки про зраду. Та з винахідливістю Варки сумніви раптово зникають. Несподівано до хати вбігає Варка, благаючи допомогти їй врятувати теличку, що впала в рів. Розгублений Гнат просить Софію, щоб іти разом, але Софія щаслива, вона тішиться надією приїзду батька, тому жартома випроваджує Гната допомагати Варці. Варка того й чекала, схопила Гната за руку і буквально тягне його за собою. Для Варки–Ліницької це був останній бій за Гната, остання ставка в цій грі. Всю цю сцену актриса проводить запально, вольово і щиро. І стає зрозумілою Варчина психологічна гра і перемога ініціативи Варки у скоєному гріху. Варка спокусила Гната: «Голос Варки–Ліницької набирав найрізноманітніших відтінків — від звабливого, теплого до гострого і злого. Ліницька ніби розгортала всі принади Варки-чарівниці» (Василько, 1957, с. 121).

На жаль, документів про цю прекрасну акторську роботу Ліницької збереглося небагато, лише вдається розшукати відгуки тодішньої преси, що віддзеркалювали хвилини творчої мистецької насаги артистки. Так, газета «Минское эхо» вмістила замітку анонімного автора, яка і сьогодні дає можливість відчутти хвилюючу гру виконавиці:

Скільки краси у грі добродійки Ліницької (Варки) і скільки потужності й сили у цій Варці, як глибоко і сильно вона вмiє кохати, які сили її муки і яка горда вона у своєму горі. Чудові у актриси переходи і зміни душевного стану. Пристрасна ніжна прекрасна жінка, вона раптом перетворюється на тигрицю, і навпаки. (1908, октябрь 26, с. 3)

Феноменально, що навіть п'ятдесятирічною Л. Ліницька (1915) вмiла зачарувати своїм виконанням ролі Варки:

Яскравий тип люблячої і гордої жінки продемонструвала добродійка Ліницька в ролі Варки. Артистка володіє багатою пластикою і виразною мімікою. Гра її — глибоко реальна. Переходи від любові до ненависті й навпаки проводяться в правдивих, а від того у хвилюючих тонах. (*Одеський листок*, 1915, ноябрь 2, с. 4)

Ролі Софії та Варки складні й суперечливі. Л. Ліницька так майстерно і правдоподібно доносила авторський задум драматурга, що навіть за ці дві її ролі вже можна вважати не лише великою артисткою, а й провідною артистичною силою театру І. К. Карпенка-Карого.

Отож у трупі П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого Л. Ліницька з невеличкими перервами працювала 18 років (1891–1909) і виконувала всі центральні ролі у 15-ти п'єсах І. Карпенка-Карого (всього у спадщині драматурга 19 оригінальних п'єс), а в деяких драмах, скажімо, як у «Безталанній», грала по дві ролі: «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» (Ялина, Марта), «Розумний і дурень» (Марта, Мар'яна). Проте найбільш визначними у творчості артистки стали ролі — Марина («Батькова казка»), Софія, Варка («Безталанна»), Тетяна («Бондарівна»), Гандзя («Гандзя»), Ваніна («Житейське море»), Ялина («Лиха іскра поле спалить і сама щезне»), Марія («Мазепа»), Харитина («Наймичка»), Зося («Сава Чалий»), Наташа («Суєта»).

Хоч найзначимішим успіхом Л. Ліницької, що припав на виконання ролей в історичних драмах І. Тобілевича, можна вважати — «Бондарівна», «Лиха іскра поле спалить і сама щезне» та «Гандзя».

Дія у п'єсі «Бондарівна» розвивається жваво, характери змальовані виразними рисами, мова п'єси прекрасна. Вперше вона була поставлена у 1886 році у трупі М. Кропивницького, а в трупі П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого у 1890 році й зберігалась в репертуарі 16 років (з 1890 до 1906 рр.). Успіх вистави забезпечувала незмінна акторська трійця: сам І. Карпенко-Карий (Старий Бондар), Л. Ліницька (його дочка Тетяна) і П. Саксаганський (Запорожець Тарас).

Використовуючи досвід побудови романтично-етнографічної драми, І. Карпенко-Карий написав п'єсу в такому ключі, де драматична напруженість зумовлюється історичною боротьбою і де діють люди різних моральних якостей — палкого патріотизму українського козацтва, селяни, які протиставляються розбещеності та ницим пристрастям вибагливої польської шляхти. Автор трактував сюжет з точки зору відчужень поета, у п'єсі було чимало епізодів, що вимагали поетичного відтворення. Саме цього і бракувало у першій постановці твору у трупі М. Кропивницького. Не зовсім точне розуміння режисером жанрово-стильової ознаки спричинилося до помилкового розподілу ролей: М. Кропивницький виступав у ролі поляка Старости, а йому, звичайно, слід було виконувати роль старого козака Бондаря, молодий

П. Саксаганський мало підходив на цю останню роль. М. Заньковецькій не вистачало часу і можливостей вникнути в сутність характеру козачки Тетяни. П. Саксаганський у спогадах згадував, що замість героїні — української матрони — Марія Костянтинівна удавала «якусь невинентку», а в останнім акті, не знаючи ролі, промовляла окремі нісенітниці.

В українському репертуарі роль Тетяни була особливо відповідальною. Дівчина, яка росла без матері, була вихована батьком як козачка, патріотка своєї вітчизни, тому в її поведженні і в розмові відчувалось виразне мужнє начало. За свідченням І. Мар'яненка, М. Заньковецька не любила цієї ролі, називаючи Тетяну «мужчиною у спідниці та резонеркою». До певної міри це так і є. Тетяна постійно слухає оповіді про походи та пригоди козаків, живе і вболіває громадськими справами. Хоч у подібному трактуванні роль Тетяни була співзвучною і поміщалась у фізично-психологічних особливостях таланту Л. Ліницької. Особливо це стосувалось фінальної сцени, де Бондарівна–Ліницька поводитись гідно й шляхетно, дивуючи пана-звабника своїм розумом та витримкою, навіть і героїчною смертю. Передати всі нюанси цієї ролі не завжди щастило навіть і відомим актрисам, бо тут потрібні були насамперед виразні акторські дані. А в Ліницької ці дані якраз і були — велична зовнішність, темперамент, прекрасний гучний голос, до того ж майстерне володіння дієво-поетичним карпенківським текстом. Все це давало можливість перебороти елементи резонерства і вражати глядачів глибокими правдивими переживаннями впродовж багатьох років виконання цієї ролі.

Виставу «Бондарівна» з гучним тривалим успіхом сценічного життя показували у багатьох містах — Одесі, Єлисаветграді, Харкові, Полтаві, Чернігові, Києві, і скрізь радісні відгуки для артистки і для всієї трупи. Так, газета «Єлисаветградський вестник» у відгукові на виставу зауважувала:

Роль Тетяни Бондарівни виконала з великим успіхом д-ка Ліницька. Вона свою роль провела з хвилюючим почуттям, прекрасно передала тон козачки та люблячої і ніжної, гордої й незборимої жінки, готової силою відстояти себе від надокучливих і нахабних приставань як Чеслова, так і вельможного пана старости. Д-ка Ліницька володіє дійсно великим драматичним талантом. (1891, ноябрь 29, с. 4)

Більш того, провідна одеська газета «Новоросійський телеграф» після виконання ролі Тетяни заявляла про перспективне високохудожнє майбутнє Л. Ліницької:

Д-ка Ліницька обдарована абсолютно вдячним для драматичної артистки голосом. У цьому голосі багато надзвичайно приємних грудних звуків, які зачаровують слух і легко піддаються найрізноманітнішим модуляціям, витонченість і привабливість яких прекрасно розуміє артистка. Якщо до цього ми додамо інші дані, якими володіє артистка (фігура, зріст, зовнішність), і незаперечну присутність у неї таланту, то передбачення багатьох, хто бачив д-ку Ліницьку, що вона обіцяє в майбутньому стати видатною театральною величиною, не здадуться перебільшеними. (И. Ж., 1891, февраль 28, с. 3)

Пророкування рецензента щасливо збулося, адже Л. Ліницька разом з іншими діячами другого покоління українських корифеїв — Г. Борисоглібською, Є. Зарницькою, Ф. Левицьким, О. Суслівим та І. Мар'яненком внесли в історію театру великий творчий доробок — вони вчилися у знаменитих корифеїв: М. Кропивницького, М. Старицького, М. Заньковецької, П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого і творили разом з ними художньо довершені сценічні образи.

Відомий діяч української сцени І. Мар'яненко, який багато працював з Ліницькою, а згодом навіть у «Бондарівні» виконував роль старости Каньовського, у своїх спогадах визначав причини тріумфального успіху артистки у п'єсі І. Карпенка-Карого. Він писав:

Природний хист, великий темперамент, хороші зовнішні дані (постать, обличчя) і надзвичайно дужий металевий грудний голос широкого діапазону поставили її в перший ряд кращих українських драматичних артисток, а в деяких героїчних ролях: Тетяна («Бондарівна»), Маруся («Маруся Богуславка») — вона змагалась із М. Заньковецькою і навіть де в чому перевищувала її. (Мар'яненко, машинопис, с. 2)

Завоювавши авторитет прем'єрші у виставах «Безталанна» і «Бондарівна», Л. Ліницька продовжує співпрацю з І. Карпенком-Карим у його новій драмі «Гандзя», що стало визначальною подією для трупі, для Л. Ліницької та й для І. Карпенка-Карого, чия творча діяльність була спрямована передусім на те, щоб дати національній сцені повноцінний і змістовний репертуар. В основу п'єси «Гандзя» (1902) драматург поклав дослідницький матеріал, взятий із праці М. Костомарова «Руїна Гетманства Брюховецького, Многогрешного и Самойловича». №№№

З часу прем'єри (31 липня 1903 р.) вистава «Гандзя» користувалась великим успіхом і стала на певний період візитною карткою трупі П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого. У чинному ре-

пертуарі трималася з 1903-го по 1908 рік і була зіграна понад 50 разів. Визначаючи причину всепокоряючого успіху «Гандзі», рецензент газети «Киевское слово» писав:

Театр був повний. Виведені у п'єсі типи діячів часу Руїни цікаві, і твір весь час підтримує живу цікавість у глядачів <...> Спектакль викликає в розумі і пам'яті глибоко трагічні моменти нашої історії, сповнені ніжного почуття і великого безмежного кохання на загальному фоні зовнішньої дурості і темного варварства. (А. Б., 1903, декабрь 11, с. 3)

Всі рецензенти вистави сходилися на думці, що «п'єса була розіграна прекрасно». І в це хочеться вірити, адже чого вартий був зібраний міцний ансамбль високоталановитих акторів: П. Саксаганський — Ханенко, М. Садовський — Пиво-Запольський, І. Карпенко-Карий — Лобель, С. Тобілевич — Жозефіна і Л. Ліницька — Гандзя.

Роль Гандзі Л. Ліницькій дісталась з благословіння самого І. Карпенка-Карого. У листі до сестри Надії Л. Ліницька розповідає, як автор фактично налаштував її на цю роль:

Вчора вечором після спектаклю говорив довго зі мною Іван Карпович: «Хочу просити Вас, Любов Павлівна, полюбити мою Гандзю. Написав я цю п'єсу, Вас не знаючи, а вийшло, що вона прямо для Вас». І дав мені характеристику того часу — вимучений народ України, набіг татар і посполитів <...> І все переконував полюбити Гандзю: «У Вас схильності до трагедії, Ви піднімете Гандзю монументально, вічною пам'яттю великих страждань нашого народу». (Волошин, с. 4)

Надія І. Карпенка-Карого абсолютно здійснилась, і вже на другий день після прем'єри І. Карпенко-Карий у листі до дочок Ярини і Марії від 1 серпня 1903-го повідомляє про те, що прем'єра пройшла успішно і глядачі приймали добре, бо таких п'єс в репертуарі ще не було, через те публіка і актори були в настрої, а «Ліницька була дуже красива Гандзя і грала зовсім гарно» (Тобілевич І., 2012, с. 266).

Своєю серйозною і розумною грою Л. Ліницька зуміла привернути до образу Гандзі загальні симпатії глядацького залу. Артистка наголошувала, що Гандзя, ставши панєю Запольською, не перетворилась у жахливу зрадницю. Перед глядачами і надалі діяла чудова красуня, яку любов до польського героя перетворює на людину, що намагається дати щастя своєму коханому, і заради цього вона змогла принести в жертву все, і на цьому шляху їй не може зупинити ні брат, ні навіть рідна мати. Коли Запольського приносять мертво-

го, вона рішуче кидається в безодню і гине. Рецензент вистави стверджує, що

своєю смертю Гандзя доказує чистосердечність зради. Так всесильне кохання справді все і всіх перемагає. П-ні Ліницька прекрасно зрозуміла цей ніжний і глибоко психологічний тип, і її гра наводить чарівне враження. (А. Б., *Киевское слово*, 1903, декабрь 11, с. 3)

Роль Гандзі Л. Ліницька виконувала 8 років, і заміни її не знайшлося, хоч спроби були. Ця роль справедливо стала не лише улюбленою для артистки, але і роллю для однієї артистки — Л. Ліницької, бо в інших колективах «Гандзя» навіть і не ставилась.

Ставши уславленою і улюбленою для публіки героїнею у виставах за п'єсами І. Карпенка-Карого, Л. Ліницька з радістю продовжувала співпрацю з турботливим і талановитим митцем до останніх днів його творчої діяльності, адже щасливо збувалися його настанови і пророкування стосовно зростання її акторської майстерності, а з його боку — митець в особі майстрині мав старанну ученицю і вірного й надійного сценічного партнера.

Під час багатолітньої праці у трупі П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого Л. Ліницька значно розширила свою акторську жанрово-стильову палітру творення сценічних образів і сформувала свій власний мистецький стиль. Актриса не належала до типу так званих природжених «нутряків», стихійних талантів. І Саксаганський, і Карпенко-Карий навчали її творити завжди цілком свідомо, добре розуміти: чому вона робить те чи інше і саме так, а не інакше. У результаті усі численні її сценічні персонажі завжди мали на собі ознаки свідомої творчості і твердого, глибокого розуму. Вона оволоділа вмінням своїм багатим від природи обдаруванням відтворювати сценічні постаті легко і надзвичайно переконливо. Артистка навчилася проникати в душу зображуваної особи, виробила здатність проаналізувати і виявити внутрішню сутність дійової особи, не нехтуючи жодною рисочкою її характеру.

І. Карпенко-Карий дбайливо підтримував у творчості Л. Ліницької тяжіння до романтичних злетів, до запального слова і до яскравих емоцій. Адже у творчій палітрі артистки виробився героїчний пафос, палкий темперамент та схильність до монументальності. І ті ролі, що дарувала їй доля та І. Карпенко-Карий, гучним успіхом хвилювали глядача і пробуджували в нього почуття. Багатолітнє творче і особисте спілкування Карпенка-Карого і Ліницької було активним і плідним для обох діячів української театральної культури.

Висновки:

Під час багатолітньої праці у трупі П. Саксаганського та І. Карпенка-Карого Л. Ліницька значно розширила свою акторську жанрово-стильову палітру творення сценічних образів і сформувала свій власний мистецький стиль;

Актриса не належала до типу так званих природжених «нутряків», стихійних талантів. І Саксаганський, і Карпенко-Карий навчали її творити завжди цілком свідомо, добре розуміти: чому вона робить те чи інше і саме так, а не інакше. У результаті усі численні її сценічні персонажі завжди мали на собі ознаки свідомої творчості і твердого, глибокого розуму. Вона оволоділа вмінням своїм багатим від природи обдаруванням відтворювати сценічні постаті легко і надзвичайно переконливо. Артистка навчилася проникати в душу зображуваної особи, виробила здатність проаналізувати і виявити внутрішню сутність дійової особи, не нехтуючи жодною рисочкою її характеру;

І. Карпенко-Карий дбайливо підтримував у творчості Л. Ліницької тяжіння до романтичних злетів, до запального слова і до яскравих емоцій. Адже у творчій палітрі артистки виробився героїчний пафос, палкий темперамент та схильність до монументальності. І ті ролі, що дарувала їй доля та І. Карпенко-Карий, хвилювали глядача і пробуджували в нього почуття, мали гучний успіх. Багатолітнє творче і особисте спілкування Карпенка-Карого і Ліницької було активним і плідним для обох діячів української театральної культури і започаткувало основи національної театральної школи, адже і сьогодні єдиний мистецький університет України з честю носить ім'я талановитого сценічного майстра — Івана Карповича Карпенка-Карого.

Бібліографія

- Василько, В. (1957). *Спогади про Л. Ліницьку*. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури. 176 с.
- Волошин, І. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Фонд І. О. Волошина. № 1166. Опис № 1. Спр. 197. Лист Л. П. Ліницької до сестри Надії Яроцької. С. 4.
- Маринич, Г. Музей театрального, музичного і кіномистецтва України / Архів народного артиста УРСР Г. Маринича. Інв. № 2733/2. С. 6.
- Мар'яненко, І. Любов Павлівна Ліницька (Машинопис). Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Фонд І. О. Мар'яненка. Інв. № 7611. С. 2.
- Тобілевич, І. (2012). Лист до дочок від 1 серпня 1903 р. *Невідомий І. Тобілевич*. Кіровоград: «Імекс-ЛТД». 475 с.
- Тобілевич, С. (1957). *Мої стежки і зустрічі*. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури. 472 с.
- Чаговец, В. (1909, сентябрь 19). Бесталанная. *Киевская мысль*. С. 3.

- А. Б. (1903, декабрь 11). «Гандзя». Драма из часов Руины. *Киевское слово*. С. 3.
- И. Ж. (1891, февраль 28). Малорусская труппа. *Новороссийский телеграф*. С. 3.
- Е. Ф. (1891, февраль 19). Малороссийская труппа А. К. Саксаганского. *Новороссийский телеграф*. С. 4.
- Т. Р. (1891, декабрь 2). Товарищество малорусских артистов под руководством А. К. Саксаганского. *Одесские новости*. С. 4.
- (1891, февраль 19). Информация. *Одесский вестник*. С. 3.
- (1891, ноябрь 29). *Елисаветградский вестник*. С. 4.
- (1908, октябрь 26). Информация. *Минское эхо*. С. 3.
- (1911, ноябрь 10). Информация. *Киевский театральный курьер*. С. 8.
- (1915, ноябрь 2). Информация. *Одесский листок*. С. 4.
- Tobilevych, I. (2012). *Lyst do dochok vid 1 serpnia 1903 r. Nevidomyi Tobilevych*. Kirovohrad: «Imeks-LTD». 475 s. [in Ukrainian]
- Tobilevych, S. (1957). *Moi stezhky i zustrichi* [My paths and meeting]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury. 472 s. [in Ukrainian]
- Chahovets, V. (1909, sentiabr 19). Bestalannaia [Untalented]. *Kyevskaia mysl*. S. 3. [in Russian]
- A.B. (1903, dekabr 11). «Handzia». Drama yz chasov Ruyny [«Handzia». Drama from the clock of Ruin] *Kyevskoe slovo*. S. 3. [in Russian]
- Y. Zh. (1891, fevral 28) Malorusaskaia truppa [Little Russian Troupe]. *Novorossyiskyi telehraf*. S. 3. [in Russian]
- E. F. (1891, fevral 19). Malorossyiskaia truppa A. K. Saksahanskoho [Malorossyiskaia truppa of A. K. Saksahanskyi]. *Novorossyiskyi telehraf*. S. 4. [in Russian]
- T. R. (1891, dekabr 2). Tovaryshchestvo malorusskykh artystov pod rukovodstvom
- A. K. Saksahanskoho [Association of little Russian artists under by guidance of A. K. Saksahanskyi]. *Odesskye novosti*. S. 4. [in Russian]
- (1891, fevral 19). Informatsiya [Information]. *Odesskyi vestnyk*. S. 3. [in Russian]
- (1891, noiabr 29). *Elysavethradskiy vestnyk*. S. 4. [in Russian]
- (1908, oktiabr 26). Informatsiya [Information]. *Mynskoe ekho*. S. 3. [in Russian]
- (1911, noiabr 10). Informatsiya [Information]. *Kyevskiy teatralnyi kurer*. S. 8. [in Russian]
- (1915, noiabr 2). Informatsiya [Information]. *Odesskyi lystok*. S. 4. [in Russian]

References

- Vasylo, V. (1957). *Spohady pro L. Linytsku* [Memories of L. Linytska]. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury. 176 s. [in Ukrainian]
- Voloshyn, I. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. *Fond I. O. Voloshyna*. № 1166. Opyt № 1, Spr. 197. *Lyst L. P. Linytskoi do sestry Nadii Yarotskoi*. S. 4. [in Ukrainian]
- Marynych, H. Muzei teatralnoho, muzychnoho i kinomystetstva Ukrainy / *Arkhiv narodnoho artysta URSR H. Marynych*. Inv. № 2733/2. S. 6. [in Ukrainian]
- Marianenko, I. *Liubov Pavlivna Linytska* (Mashynopys). Muzei teatralnoho, muzychnoho i kinomystetstva Ukrainy. *Fond I. O. Marianenka*. Inv. № 7611. S. 2 [in Ukrainian]

Lesia Ovchieva

Lyubov Linytska — actress of I. K. Karpenko-Karyi Theater (To the 175th anniversary of the birth of I. Karpenko-Karyi)

Abstract. The statistic has a clear-cut mental performance of one of the leading figures of the Ukrainian theater — playwright, actor, director, organizer of theatrical information and theatrical teacher Ivan Karpenko-Karyi with actress Lyubov Linytska, who is more than 18 years she worked in the troupe of the Tobilevych brothers — P. Saksagansky and I. Karpenko-Karyi. It belongs to the second wave of luminaries of the Ukrainian classical theater.

An attempt was made for the first time to reconstruct the main roles of L. Linytska in the plays of I. Karpenko-Kary and to determine the commonality of their artistic views, which enriched the success not only of their troupe, but also of the entire Ukrainian theatrical culture.

Keywords: Ukrainian professional theater, drama, acting, stage direction, stage image.

Овчівса Леся Петрівна

Любовь Лыницкая — актриса театра И. К. Карпенко-Карого (К 175-летию со дня рождения И. К. Карпенко-Карого)

Аннотация. В статье рассмотрена многолетняя совместная деятельность одного из корифеев украинского театра — драматурга, актера, режиссера, организатора театрального дела и театрального педагога Ивана Карпенко-Карого с актрисой Любовью Лыницкой, которая более 18 лет работала в труппе братьев Тобилевича — А. Саксаганского и И. Карпенко-Карого. Она принадлежит ко второй волне корифеев украинского классического театра. Сделана попытка впервые реконструировать основные роли Л. Лыницкой в пьесах И. Карпенко-Карого и определить общность их художественных взглядов, что обогащало успех не только их труппы, но и всей украинской театральной культуры.

Ключевые слова: украинский профессиональный театр, драматургия, актерское искусство, режиссура, сценический образ.